

UPPSALA UNIVERSITET

Institutionen för Kulturanthropologi och Etnologi

Den hand som föder oss

Människa, industri och marknad i Malmberget

Tommy Tornberg

Kandidatuppsats i Kulturanthropologi

Handledare: Charlotta Widmark

Examinator: Mats Utas

Uppsala Universitet, HT - 2017

*Why, sir, my dear master, life is so sweet!
One can die but once, and it is for such a long time!*

Molière or *Le Dépit Amoureux*

1. INLEDNING	1
1.1 SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNING	3
1.2 TEORI OCH BEGREPP	3
1.3 METOD – EN KONSTRUKTION AV (KUNSKAPS-)FÄLTET	5
1.4 LITTERATUR OCH TIDIGARE FORSKNING	7
1.5 DISPOSITION	7
2. MÄNNISKAN OCH PLATSEN	8
2.1 EN ORT I STÄNDIG FÖRÄNDRING	8
2.2 PLATSER FÖR PRODUKTION OCH KONSUMTION - STEREOTYPER	11
2.3 SAMHÄLLSKROPPENS DÖD	13
2.4 AMNESI OCH NOSTALGI	16
3. MÄNNISKAN OCH FÖRETAGET	18
3.1 FRÅN GRUVAN TILL SKAFFERIET – MATERIALITET OCH SYMBOLSPRÅK	18
3.2 MASKIN BLIR MÄNNISKA BLIR MASKIN IGEN	20
3.3 ARBETSMARKNADEN – MISSNÖJE OCH LOJALITET	22
4. MÄNNISKAN OCH MARKNADEN	24
4.1 RATIONALITET KONTRA EMOTION	24
4.2 DEN NYA MALMFÄLTSDRÖMMEN	25
5. DEN HAND SOM FÖDER OSS – SUMMERING OCH DISKUSSION	27
LITTERATUR OCH KÄLLOR	28

1. INLEDNING

Innan järnvägen drogs (1888) genom det lappländska inlandet, förbi Gällivare och den blivande huvudorten Malmberget, hade drygt två sekel av misslyckade företag att forsla järnmalm ner till Bottenhavets kuststäder förflutit. Malmen bröts under de varmare månaderna och fraktades under vintern på inhyrda samers slädar, dragna av renar, men det gick helt enkelt inte att transportera tillräckliga mängder för att kunna göra någon större vinst. Den ena konungen efter den andre försökte med skattelättnader, påtryckningar och bistånd (kornmjöl, tobak och kapital) att locka landets bättre bemedlade till storslagna investeringar i brytning och förädling. Samtliga misslyckades och den förutspådda tillväxten blev istället svält och avfolkning. Även kronan gjorde sina egna försök – med samma utgång (Ahlström 1966). Malmen var helt enkelt för värdefull och talrik för att ge upp och de nordliga medborgarna för fattiga för att kunna tacka nej till de arbetstillfällena som med jämna mellanrum uppenbarade sig. När avlöningar uteblev och skepsisen växte, lästes konungens manande dekret om rikets bästa och undersåtarnas skyldigheter upp i predikstolarna, på svenska, finska och samiska; informationen skulle fram (ibid.). De vinster som stundtals gjordes försvann snabbt från Lapplands skogar och framåt nittonde seklet växte en attityd gentemot den norra landsändan där ”norrlänningarna” utmålades som tärande, eller som statistikern och författaren Albin Neander uttryckte det:

Norrbotten/.../är en efterbliven och mindervärdig landsända. Visserligen finns där stora rikedomar, men de höra sörlänningarna till. Infödingarna har ingenting med dem att skaffa/.../Det anses råda permanent elände där uppe med svält, brist på kläder, foder, allt/.../Folket tar emot allt vad det får. De har lärt sig att vara nödlidande, att pocka på det allmänna i tid och otid.

(Ahlström 1966:41)

Litteraturhistorikern Gunnar Ahlström menar att den här attityden var dominant under 1900-talets början. Den tacksamhetsskuld gentemot de södra landsdelarna som Neander uttrycker så bedrövtligt, kan kanske bäst beskrivas som en arvsynd/blodskuld. Men vad hade dessa medborgare att vara tacksamma över? Århundranden av exploatering, utflyttning och ständigt återkommande nödår (vilka i många fall var en direkt konsekvens av exploateringen)? Men med järnvägen skulle allt vända. Förutom exploateringen förstås.

Det blev nu avsevärt mycket lättare att frakta malmen mot förädling och export. Staten köpte upp huvuddelen i det brittiska gruvföretaget Gellivaara company (senare LKAB) som

ägde de malmrikaste inmutningarna. Anledningen var inte olik den Neander postulerat; svensk malm hör till svenskarna (underförstått den södra landsändan). Arbetstillfällena vid gruvorna ökade lavinartat och människor sökte sig till Gällivare från hela landet, men ingenstans fanns att bo. Inte långt ifrån dagbrottens gapande munnar byggde de nyanlända sina hus av dynamit- och fläsklådor. En kåkstad växte med tiden upp med en tilltagande slum och social misär. Det resulterade i kommunbildning och tillhörande stadsplanering med ett omfattande bostadsbygge där LKAB bidrog med räntefria lån till den anställde som ville bygga eget samt uppförde egna bostadsområden. Under det växande samhället låg malmen, men stadsbebyggelsen bredde ut sig mer och mer. LKAB hade en hand med i byggnationen av en stor del (om inte en majoritet) av samhällsinrättningarna. Arbetet i gruvan var hårt, men gav mat på bordet och malmen tycktes inte sina. Den nya orten, Malmberget, passerade snart Gällivare till invånarantalet. Siw Malmkvist sjöng Thore Skogmans ”Bergsprängartango” 1966 och romantiserade Sveriges bild av malmfältens gruvarbetare som med sotiga ansikten och valkiga händer borrade och sprängde hela nationen in i en ny era av tillväxt och modernitet. Misären var ett minne blott.

1979 jämnas centralskolan i Malmberget med marken och hundratals bostadshus rivs. Det var den långdragna efterföljden av ett kommunalt beslut som togs redan 1956 då man fastslog att malmen under samhället skulle brytas eftersom malmfyndigheterna på andra platser i berget inte räckte till att hålla företaget under armarna. Husen ovanför det berörda området löstes in av LKAB och folk tvingades flytta. Sprickbildning från det dagbrott som slagits upp redan på 1700-talet, beläget norr om stadens mitt, i kombination med malmbrytningen underifrån, resulterade i att en grop öppnade sig tvärs igenom Malmberget. 2005 kom ett nytt beslut; hela Malmberget ska avvecklas. ”Gropen” breder ut sig mer och mer (i dagsläget till ytan lika stor som Gamla stan i Stockholm) och det säkerhetsstaket som LKAB ringat in rasområdet med flyttas, precis som gropens rand, längre och längre utåt för varje år. Det är en oviss levnadsmiljö där företagen (förutom LKAB) sedan länge flytt. Torgens butiker gapar tomma och om nätterna skakar husen till av sprängningarna i de närliggande malmkropparna. Den som vill flytta får vänta på att LKAB ska knacka på med ett erbjudande om att köpa upp bostaden. Bara de hus som ligger ovanför malmkroppar som det bryts i, eller ska brytas i, löses in. Detta gör att avvecklingen av samhället går långsamt. Samtidigt råder bostadsbrist i bredvidliggande Gällivare och LKAB bygger ett helt nytt villaområde vid Dundrets (låg fjället söder om Gällivare) skuggsida, *Repisvaara*, där husägarna från Malmberget ska få nya hus; ”Nyckel för nyckel” är parollen. Missnöjet med

det havererade samhället och LKAB:s framfart blandas med en stark platsidentitet där gruvan står i centrum som ”den hand som föder”.

1.1 Syfte och frågeställning

Hur är det att leva på, men även samtidigt att ”leva av” exploaterad mark? Hur förändras de materiella, sociala och emotionella villkoren i takt med- och i relation till gruvans effektivisering och fysiska expansion. Vilken påverkan har människan över den processen? Den här uppsatsen undersöker skärningspunkter mellan individ, plats, företag och marknad i samhällsomvandlingens Malmberget.

1.2 Teori och begrepp

Uppsatsen behandlar en mängd tematiska begrepp; platsidentitet, historieskrivning, klass, marknadskapitalism, nostalgi, materialitet, exploatering, alienation, produktion, konsumtion, modernitet och mobilitet. Den här breddade tematiseringen av ett samhälle och dess invånare får dock inte ses som separata instanser, utan som lager på lager (som en tårta) vars yttre gränser kan sträcka sig så långt som forskningsfältet kräver, vertikalt och horisontellt. Men, som jag kommer att nämna i metodavsnittet, utgör inte den här studien för den sakens skull en helhetsbild, utan utvalda dominant tematiska intrasektioner där *modernitet* är centralt.

Malmberget har under sin hundraåriga historia präglats av migration eller ”arbetskraftsinvandring”. När samhället nu sakta avvecklas är strömmen omvänd. *Mobilitet*, eller i den här uppsatsen; hur vi tillåts och nekats tillträde till platser beroende på vilka vi är, är givetvis ett centralt begrepp när vi talar om Malmberget. Men vi ska inte strikt tänka oss mobilitet som förflyttning mellan fysiska platser (även om det givetvis rent praktiskt handlar om det för Malmbergets invånare) utan även möjliga och omöjliga förflyttningar till abstrakta och rum/platser som ex. *modernitet*. Att betrakta modernitet som en plats dit vi kan förflytta oss vill jag i den här studien definiera genom; (1) *materiella ting* som genom sin närvaro eller konsumering ger människan en upplevd känsla av att vara i fas med samtiden (mobiltelefoner, bilar, mode etc.), eller (2) *sociala positioner* d.v.s. möjligheten att kunna inta nya roller som

upplevs vara i fas med samtiden. (se Duyvendak 2011:7-18 för vidare relationer mellan mobilitet och modernitet).

I Beverly Skeggs klassteori, talar hon om begreppet *inskriftion*, om hur kroppar förstås och ordnas hierarkiskt genom särskilda praktiker och sammankopplandet *med* eller särhållandet *från* specifika materiella ting. Vissa ”sätt att vara” eller vissa ”ting”, ”skrivs in” i kroppar och ger de mening.

.../some forms of culture are condensed and inscribed onto social groups and bodies that then mark them and restrict their movement in social space, whilst others are not but are able to become mobile and flexible.

(Skeggs 2004:2)

Vi ska inte förstå dessa inskriftioner som performativa handlingar, utan som information som projiceras utifrån *på* kroppens yta och orsakar performativa uttryck att ”misslyckas” eller ”feltolkas”. Skeggs exemplifierar detta genom stereotypiseringen av den manliga svarta kroppen, som i populärkulturella sammanhang inte ”uppträder coolt” utan *är* cool. Inskriftion är de fysiska, materiella och symboliska förutsättningar som är så starka att de hindrar kroppar från att förstås efter andra performativa subjektpositioner. Modernitet och mobilitet är på det här sättet sammanlänkade med kroppar genom deras möjliga och omöjliga förflyttning och deltagande i specifika sammanhang. Vissa grupper har starkare koppling till modernitet och mobilitet genom sin dominanta position och rådande kunskapsproduktion. Skeggs lägger därtill en redogörelse för begreppet *perspektiv*;

.../how some forms of knowledge are able to set agendas, to how these are taken up as the methodological techniques by which people come to know themselves and others. Perspective is about taking a knowledge-position on an issue, persons or interaction. Perspective is a technique by which the interests of some people are put into effect.../Perspective is not an over-view, but a narrow section of particular interests that are imposed upon others and are represented as a wider view, when in fact they are the exact opposite.

(Skeggs 2004:6)

Inskriftioner kan alltså ses som delar i ett perspektiv och en kunskapsproduktion där dominanta grupper formulerar en (ofta) geografiskt bunden hierarkisk ordning, där vissa kroppar och grupper får ett värde genom sin användbarhet i förhållande till den dominerande agendan. Här finns klara kopplingar till post-koloniala tolkningar och kanske främst Frantz Fanons beskrivning av hur den vite mannens dominanta perspektiv och inskriftioner ”.../had woven me[den svarta mannen] out of a thousand details, anecdotes, stories” (2008:84[1952]).

Dominanta perspektiv och agendor är vad som har präglat det hugade ”norrländska” inlandet i hundratals år. I Malmberget har berättelsen om den malmproducerande orten, för att

tala med Fanon, vävt människorna i berättelser och föreställningar långt innan järnvägen färdigställdes. Skeggs igen; "Perspective is about taking a knowledge-position on an issue, persons or interaction. Perspective is a technique by which the interests of some people are put into effect" (Skeggs 2004:6). Vi ska bit för bit lägga pusslet där *modernitet*, *mobilitet* och *inskription* framträder ur minnen, ekonomiska och sociala relationer samt den pågående samhällsomvandlingen i Malmberget.

1.3 Metod – en konstruktion av (kunskaps-)fältet

Det långa fältarbetet har sina för- och nackdelar. Vi blir bekanta med fältet ifråga på ett väldigt ingående vis. Vi kan se våra idéer, frågeställningar och teser skifta form under arbetets gång ju djupare ner i "kaninhålet" vi faller. Precis som för Alice, framstår allting först helt obegripligt, men med tiden börjar vi sakta att urskilja logik och reson. Vi antar även att den större mängden *tid* kommer att bidra till en förståelse för vart fältet börjar och slutar d.v.s. *i sinom tid* utkristalliserar sig fältet. Så vad kan då ett kortare fältarbete som det jag själv genomfört ge för slags kunskap och framförallt; hur kan den nås?

The notion of immersion implies that the 'field' which ethnographers enter exists as an independently bounded set of relationships and activities which is autonomous of the fieldwork through which it is discovered. Yet in a world of infinite interconnections and overlapping contexts, the ethnographic field cannot simply exist, awaiting discovery. It has to be laboriously constructed, prised apart from all the other possibilities for contextualization to which its constituent relationships and connections could also be referred.

(Amit 2000:6)

Amit uppmärksammar disciplinens arv; föreställningen (kanske någon gång en generaliserande "sanning") om olika gruppers- och geografiska platsers ofrånkomliga avskildhet och unicitet. Under rådande ekonomiskt system och globalisering ser vi däremot att så inte är fallet. Den kapitalistiska marknaden utgörs inte bara av ett globalt myller av strikt ekonomiska transaktioner och allokering av kapital utan också ett parallellt utbyte av *social information*; hierarkier, symbolvärden och kunskaper, något som kanske främst påvisats av Malinowski (1922) som i sammanhangets ironi, förespråkade det längre fältarbetet. Följer vi Amits resonemang ser vi hur "ett fält" aldrig kan finnas innan vi *konstruerar* det d.v.s. skiljer ut någonting genom att fastslå vilka kopplingar med andra företeelser som för tillfället är

relevanta. De ofrånkomliga kopplingarna (ekonomiska eller annorledes) som sammanlänkar varje människa och samhälle innebär implicit att vi *aktivt* (innan, under och efter fältarbetet) måste avgränsa, välja fokus och synsätt för att fältet ska kunna träda fram. Att ”sänka ner sig” under vattenytan av en tänkt kulturell damm ger oss inte nödvändigtvis bättre och mer trovärdiga kunskaper så länge vi behandlar den kulturella aspekten som en, oberoende av forskaren, isolerbar företeelse.

Under en veckas tid bedrev jag och ytterligare en student vid Uppsala universitet (Etnologi C), fältarbete i Malmberget/Gällivare. Vår lånade lägenhet var belägen i Gällivare, men vi rörde oss dagligen inom de båda samhällena där vi fotograferade, intervjuade och utförde mer riktade observationer (ex. LKAB:s och Bolidens gruvor). Informanterna har alla en stark koppling till Malmberget eller LKAB (födelseort, inflyttad, tidigare boende samt anställda inom LKAB med gruvan som arbetsplats). Vi genomförde även ett par spontana intervjuer under våra observationer. Samtliga intervjuer utfördes *semistrukturerat* i informanternas hem eller arbetsplats med, från vår sida, aktiv styrning kring de tematiska punkter jag nämnt under föregående rubrik. Informanternas åldersintervall är spritt över arbetsför/pensionsålder och könsuppdelningen är fyra kvinnor och sex män. Jag upplever att detta fångat upp ett material om samhällets förändring över längre tid. Däremot saknas barn och ungdomars röster i materialet, en aspekt som är väl värd att undersöka i en kompletterande (eller mer omfattande) studie/forskning. Eftersom den här uppsatsen till stor del berör relationer mellan arbetsliv och samhälle, placerar jag personer i skolåldern utanför den tematiska ramen. Däremot påverkas dessa individer givetvis av sagda relationer.

Till observationerna skall räknas de vardagliga sysslorna (ex. handla på mataffären) och nöjen (besöka de lokala pubarna). Den här typen av intensivt fältarbete (pubarna till trots) riskerar att producera, i jämförelse med det långvariga fältarbetet, relativt fragmentariska kunskaper. För att undvika att slutligen sitta med ett till synes ofullständigt materialpussel, har jag, med inspiration från Amit, ”härdat” den annars så dynamiska etnografiska processen; istället för att betrakta observationer och intervjuer som en dialog/tvåvägskommunikation mellan mig och informanterna där tematiska kärnfrågor växer fram och omformas alltefter fältarbetet fortgår, har jag arbetat med statiska teman och snarare en form av envägskommunikation (informant till mig). Studiens omfång är begränsat och måste också hanteras metodologiskt därefter. Det korta fältarbetet, eller ”short term ethnography” (Pink & Morgan 2013), producerar således ingen tillfredsställande *helhetsbild* av ett, i detta fall, samhälle i stark förändring. Istället får vi ett material som knyter an till en kraftigt avgränsad

frågeställning. Detta kräver en fokuserad förberedelse och noggrann materialinsamling innan fältarbetet påbörjas för att kunna inhämta den kunskap som frågeställningen söker. Frågan; ”vad är det egentligen som pågår [här]?”, måste alltså ställas *innan* det finns tillträde till ett ”här”. Om detta konstruerade ”här”/fält är otillgängligt (Spradley 1980:50) eller om det saknas ytterligare källor att utforska, kan (kommer) den här typen av metod att misslyckas totalt. I det här fallet – ett lättillgängligt fält (samhället och dess invånare) samt ett statligt företag (LKAB) vars historia och verksamhet är mer än väldokumenterad, går det att samla ett material som formulerar/kompletterar det korta fältarbetet väl.

1.4 Litteratur och tidigare forskning

En mängd discipliner har producerat forskning om gruvnäringen och gruvsamhällen. Vid sidan om min egen empiri har en relativt stor mängd rapporter och verk om Malmberget och LKAB funnits att tillgå (Ahlström 1966, Andersson 2012, Svensson & Wetterberg 2008, Lidman 1968, Berg Elmén 2011, Storm & Olsson 201) Utöver dessa har kulturgeografisk litteratur varit väldigt nyttig (Fisher & Smith 2012, Cannavò 2007, Lewis 1998, Lopez 2004, Buckley 2011) och då främst David Robertsons *Hard as the rock itself: place and identity in the American mining town* (2006). Den antropologiska litteraturen är tematiskt spridd (van der Geest 1998, Rolston 2013, Hirsch & O'Hanlon 1995) men Michael Taussigs *The devil and commodity fetishism in South America* (1980) har givit en bra insikt i gruvans produktionsförhållanden och villkor.

1.5 Disposition

Till att börja med ska vi i kapitel två forma en uppfattning om vilken typ av plats Malmberget är, med särskilt fokus de historiska förändringar som skett och hur stereotypisering och dominans präglat utvecklingen. Kapitel tre närmar sig kopplingen mellan individ och företag och hur relationen formas av symboler och effektiviseringar. Kapitel fyra berör marknadens direkta och potentiella inverkan (åverkan) på samhället och individen. Kapitel fem är en avslutande diskussion.

2. MÄNNISKAN OCH PLATSEN

Miljöer och landskap kring gruvsamhällen är ofta präglade av starka kontraster. Premissen för samhället är att någon form av råvara ska utvinnas och att samtidigt kunna tillgodose en dräglig miljö för den tillströmmande arbetskraften att verka i; fungerande samhällsinrättningar, rekreationsmöjligheter samt ett arbetsklimat som attraherar arbetskraft istället för det motsatta. För Malmberget har dessa premisser varit i ständig förändring. Den stora anledningen till förändringar av samhället har grundats i skiftande efterfrågan och fluktuerande malmpriser på en global marknad. Vi ska så småningom komma dit, men först ska vi se på själva samhället och dess utveckling i skuggan av konjunkturerna. Hur har det varit och hur är det att leva i Malmberget med gruvan inpå dörren? Hur hanteras samhällsavvecklingen praktiskt och emotionellt?

Det är ju såna kontraster mellan den här fula, skitiga industrin och så den här oändliga vildmarken och allt vackra vi har runtomkring oss... det är så fullt och vackert samtidigt.

(Magnus, intervju 7)

2.1 En ort i ständig förändring

Termometern visar minus tre grader och det är lätt snöfall. Någonstans på andra sidan dalen (där Gällivare ligger) skjuter lågfjället *Dundret* rygg, men i dimman och snöfallet syns bara *Fokushuset*, Malmbergets centrala höghus, byggt under 1950-talets framtidsoptimism. Det är en handfull människor som rör sig i blickfånget, precis som i vilket annat småsamhälle som helst i Sverige, men trots detta känns miljöerna ihåliga. Det tar någon timmes promenerande för att identifiera vad det är som saknas; företagsnärvaro. Företagen har tagit till flykten och den annars så "självklara" reklamen och symbolerna som vanligtvis påminner oss om "vad vi saknar" eller "har för mycket av", lyser med sin frånvaro. Butikerna är igenbommade och tömda och "marknaden" känns avlägsen. Märken efter nedplockade skyltar visar ändå på att förändringen skett långsamt; ingen bomb har briserat, inget giftigt gasmoln har dragit in över staden, inga kravaller eller upplopp. Bit för bit monteras välståndet ner under "ordnade former", som dagen efter en fest ungefär, men det är ingen som går runt och städar och plockar rent. På sin höjd sopas skräpet under mattan.

Den stilla acceptans inför samhällsavvecklingen som vilar över Malmberget har, precis som järnmalmen, förädlats undan för undan i takt med att "gropen" och malmbrytningen slukat gata efter gata. Bara de allra äldsta minns en tid då det inte fanns någon gemensam (av

LKAB och kommunen) avvecklingsplan för bostadsområden och samhällsinrättningar. Margaretha (Intervju 5) föddes under det tidiga 1930-talets globala ekonomiska lågkonjunktur och är en av de som upplevt Malmberget som en modern och ständigt växande ort.

Det var som ett Sörgården, ur Astrid Lindgrens värld ungefär, det var ju så att alla barn var ute och lekte/.../alla kände alla, man visste alla familjer vart de bodde/.../det var ju fantastiskt trevligt för oss ungdomar, för det fanns fyra biografier, man gick ju mycket på bio/.../man promenerade ju, på den tiden var det ju fullt med folk, nu ser man inte en människa.

(Margaretha, intervju 5)

Människorna var stolta över samhällets jämförelsevis höga materiella och kulturella standard. Det fanns t.o.m. två badhus och fyra caféer. På helgerna var det dans i Folkets hus med uppträdanden av riksända artister och parken mitt i stan var en naturlig samlingsplats om somrarna. LKAB sponsrade det mesta, ett förhållande som Zygmunt Bauman kallat ”model village”;

Model villages built around factories were equipped with decent dwellings, but also with chapels, primary schools, hospitals and basic social amenities – all predesigned by the factory owners along with the rest of the production complex. The bid was to recreate community centred around the place of work and, conversely, to make factory employment into a ”whole life” pursuit.

(Bauman 2011:35)

Det är lätt att romantisera den idyll som gärna målas upp av de äldre, men i det ögonblicket dras en skiljelinje mellan det gamla Malmberget och det nya, det hoppfullt sprudlande kontra det kulturellt och materiellt utarmade. Givetvis har det alltid varit ett och samma, där exploateringens premisser sakta avslöjats och den lokalt sociala och kulturella expansionens kostnad kolliderat med kostnader för ett modernt och konkurrenskraftigt Sverige (som om Malmberget inte var en del av samma land). Trots företagets flytt har många människor kvar sina inkomster. På grund av, eller tack vare, gruvdriften, heter det. Men pengarna syns inte i centrum. Det är på ytan en outgrundlig paradox.

Göran (intervju 4), en medelålders man som lovat att med bil guida runt i de båda samhällena, håller den skakiga pickupen i de isiga fårorna samtidigt som han pekar ut olika platser som kan vara av intresse för en antropolog. Göran är den typen av person som vill visa och berätta. Han har klart för sig vad han tycker om saker och ting och vill gärna förmedla det till den som är det minsta intresserad. Göran klär husen som passerar utanför fönstret i olika faktakunskaper; ålder och användningsområde, vem och varför. Om Malmberget inte låg i en sluttning skulle det vara fullt möjligt att irra bort sig bland de många identiska gamla

arbetarbostäderna, eller ”*Per Albin Hansson-kåkar*” som Göran kallar dem. De är typiska för den tidiga eran av expansion och funktionalism, då optimismen rådde och LKAB satsade stora pengar på samhällsbygget. Det fanns en statlig agenda där folkhemsbygget skulle göra orter som Malmberget till platser som inte saknade något och där samhällsinrättningar och meningsfulla aktiviteter var likvärdiga storstadens (jmf Löfgren 2003:149f). Det värde som plockades ur marken kom inte tillbaka till kommunen genom skattebasen, men fördelningen var tillräckligt jämlig för att samhället skulle blomstra. När alla minnen och berättelser om Malmberget nu dokumenteras av kommunen för eftervärlden är det oftast glansdagarna som premieras. Det verkar inte vara någon som vill minnas det stora skiftet från framgång till undergång.

Men senare generationer, efter Margaretha och Göran, har vuxit upp med en dubbel syn på samhället; de vackra omgivningarna utanför samhället, de äldres berättelser om det moderna Malmberget samt gruvdriftens alltmer synliga ingrepp i både stadskärna och de kringliggande markerna.

Det är väldigt vackert, det är söderläge uppe i Malmberget så det blir ju varmare än nere i Gällivare/.../våren kommer tidigt och man har fin utsikt över stan så... det var ett fint ställe att växa upp på, mycket skog och mark att springa runt i och så var det som ett, en bit upp i skogen var det ju ett stängsel också... till rasområdet, och det har man ju alltid vetat att det skulle ju liksom så småningom klättra ännu längre ner och sluka... stadsdelen vi bodde i.

(Magnus, intervju 7)

Magnus är född på 80-talet och en av alla de som lever med samhällsomvandlingens klivna identitetsskapande och modernitetens paradoxala relation till exploatering. Han menar att den yngre generationens minnen och erfarenheter av uppväxten i det sakta förfallande Malmberget, sällan hörs. För de äldre, fanns allting färdigt och tillgängligt, men under hans ungdom var man tvungen att skapa allting själv. Utarmningen har tvingat fram nya strategier för att mätta en efterfrågan på sätt att mötas och gemensamt meningsskapande. Många söker nya vägar till försörjning, utanför gruvnäringen, som blir allt svårare att få fast arbete inom.

Det har ju effektiviserats och rationaliserats/.../det är ju mycket färre folk än på 60-talet så klart som jobbar i gruvan... och den utvecklingen lär ju inte stanna av, den lär ju bara fortsätta, men då blir det ju tillslut så här ”vad ska vi ha den här gruvan till?” liksom, om det inte ger några pengar till folket som lever på orten, om det går så pass långt med Teslastyrda gruvtruckar... det är ju ingen omöjlighet.

(Magnus, intervju 7)

Den utveckling som Magnus föreställer sig är redan i antågande. LKAB lägger stora resurser på forskning om en utökad automatisering av gruvdriften (Andersson 2012:144f). Det

entreprenörskap som Magnus generation har börjat att utforska, bygger inte bara på gruvnäringens effektiviseringar, utan också på en global effektivisering av informationsutbyten över internet. För yngre generationer är det lättare att höja blicken bort från det samhälle som inte kan erbjuda en säker framtid.

2.2 Platser för produktion och konsumtion - stereotyper

Det post-industriella landskapet med sina övergivna produktionsbyggnader andas en viss vulgaritet i dominansen över landskapet. Varje byggnad och maskin är (generellt) utformad för att ta sig an *ett* moment och som, först när de alla sätts ihop i sin produktionskedja, får en mening och del i en helhet. Men i den här processen extraheras inte bara råvaror och ekonomiska värden, utan också symboliska värden som ristas in i människorna som arbetar och lever intill industrierna. När vi intellektuellt kontextualiserar en maskin som brutalt schaktar ut urberg ur marken vi går på, projicerar vi också maskinens brutalitet, repetitiva enkelspårighet och vulgaritet på den människa som styr den (Rolston 2013:585). De måste ”förstå” varandra, maskin och människa, sammanlänkade i sin funktion och specifika estetik. Deras egenskaper *skrivs in* i varandra och skapar en kollektiv bild av ex. den grovhuggne truckföraren; ”a working-class man is recognized as embodying physicality and endurance, rather than cleverness and self-governance” (Skeggs 2003:75).

Mining has created a symbolic landscape similarly stigmatized. In the popular imagination, mining landscapes—mineral extraction and processing areas and the adjacent settlements for mine workers—have become icons of dereliction and decay. For those who live in these places, however, these landscapes may function as meaningful communities and homes.

(Robertson 2006:2)

Robertson pekar ut precis denna dubbla extrahering; råvara och föreställning. Det konsumerade landskapet är starkt stigmatiserande (på en nationell nivå) för de som bor där, men kontrasten mellan utomståendes och lokalinvänares förståelser av dessa miljöer är påtaglig. Raymond Williams formulerade denna relation som ”insider” och ”outsider” i *The Country and the City* (1973) men som Eric Hirsch påpekat är ”Williams' sharp distinction between 'insiders' who 'live' their landscape and 'outsiders' who entertain an objectified concept of it, is difficult to sustain” (1995:9). Den här typen av dikotomisering positionerar de båda grupperna i två separata föreställningsvärldar. Trots sin analytiska användbarhet måste

vi också undersöka hur dominerande agendor och föreställningar reproduceras av de grupper som missgynnas, parallellt med egna förståelser av sin livsmiljö. Vattnet mellan ”platser för produktion” och ”platser för konsumtion” är ofta grumligt och stereotyper uttrycks olika beroende på kontext (jmf Bhabha 1994:70).

Uneven geographical development is interpreted as the product of a differentiated diffusion process from the center that leaves behind residuals from preceding eras or meets with pockets of resistance towards the progress and modernization that capitalism promotes. "Backwardness"../..arises out of an unwillingness or an inability../..to "catch up" with the dynamics of a western-centered capitalism, usually portrayed as the highpoint of modernity or even of civilization.

(Harvey 1997: 55)

När Harvey talar om ”differentierad diffusionsprocess” kan vi konkretisera det hela genom att istället benämna det ”kulturell och ekonomisk fördelningspolitik”. När pengar fördelas över landet sker en parallell fördelning av, eller mer korrekt - möjligheter till, socialt och kulturellt kapital. Det är enkel matematik; när staten investerar kan människan gå från livsuppehållande verksamheter till social och kulturell förkovring. Det skapar en känsla av samhörighet och existensberättigande. Men folkhemstanken om en gemensam standard över hela landet implementeras inte längre, nu är det *marknaden* som ska tillgodose den efterfrågan som finns i avfolkningsbygderna. Det talas på nytt om ”de tärande” och ”de närande”. Kulturgeograferna Marušić och Nikšić menar att platsidentitet som idag förmedlas via media har en internaliserande och antiempirisk verkan d.v.s. erfarenheter som upplevs av de porträtterade står i hierarkiskt underläge, och falsifieras, ofta även av dem själva (2012:121).

Hur man porträtterar folk som bor på landsbygden, att de är lite dumma i huvudet och de har nån krog där det är dansband och ja, alla de olika tv-programmen som går... nått man kan skratta åt och liksom projicera sina grejer man inte tycker om, på de människorna, som blev kvar och är lite efterblivna.

(Magnus, intervju 7)

Förlöjligandet av människor i det lappländska inlandet (ex. filmen *Jägarna* 1996, serien *Pistvakt* 1998) går att spåra i syntesen av de två föregående citaten (Harvey och Magnus). ”Norrländ” framställs på bred front som obotligt omodernt och den som inte tagit sig därifrån vill inte, eller kan inte, förstå bättre; ett självvalt eller oförstående bakåtsträvande. Själva förutsättningen för välstånd och modernitet; malm, skog och vattenkraft, uppkommer i kontexten av det råa och otämjda – symboler för en svunnen tid som skrivs in i det landskap där de utvinns. Produktionen av råvaror kan alltså inte ses som moderniteter förrän de förädlas och konsumeras. För den som arbetar i en gruva blir perspektivet dock det omvända.

Journalisten Po Tidholm menar att ”konfliktytan är själva moderniteten”, att de industrier som finns i det norrländska inlandet påminner invånarna om framsteg, modernitet och hoppet om utveckling (2014:28f). Industrierna som symboler blir dock illusioner när välståndet centreras, bort från sitt ursprungliga geografiska utvinningsområde.

Norrland producerar ungefär 40% av landets el och står för 80% av Europas samlade produktion av malm/.../ytterst lite av vinsterna kommer tillbaka eller beskattas på plats. Norrland har istället fått finna sig i att beskrivas som tärande, och dess invånare som bidragsberoende/.../Det är ett hån.

(Tidholm 2014:15)

För invånarna i Malmberget, som fortfarande är präglad av gruvans höga löner, blir identifikationen klugen; hög personlig materiell standard men ett förfallet samhälle. Invånarna är fastklämda mellan produktion och konsumtion, symbolisk arbetarklass och socioekonomisk medelklass. Hur skulle då invånarna i Malmberget förstås och förstå sig själva om gruvan lades ner. Vilken motståndskraft mot en utarmande stereotypisering finns då kvar? Skeggs igen;

The self is always located by prior historical classificatory schemes of value. These classifications are not ‘merely cultural’ but are part of a wider symbolic economy, of which the economy is itself a part. They enable and constrain what can be exchangeable, propertizable, exploitable, appropriable, and what can be used as a resource and asset. They establish the conditions of possibility for exchange.

(Skeggs 2003:75)

”Självvet” och hur det värderas i en symbolisk ekonomi är för gruvarbetaren strikt kopplat till den egna kroppen. Den utgör det utbytesvärde som tillskrivits arbetaren och binder samman den kroppsliga inskriptionen med en fixerad plats inom det ekonomiska systemet. När arbetstillfällena inom gruvan blir färre måste den inskrivna immobiliteten på arbetsmarknaden kompenseras med en tvingad mobilitet. Vi ska återvända till tvång och mobilitet senare.

2.3 Samhällskroppens död

Det är lätt att förundras över de övergivna miljöerna i Malmberget och på vilket sätt de passar in i bilden av Sverige som ett homogent, modernt och framgångsrikt land. Precis som 1950-talets optimism och rungande välstånd (i synnerhet för de högre tjänstemannafamiljerna) är också det nedgångna 2010-talet en ögonblicksbild av den kapitalistiska process och

oundvikliga utarmning som samhället hela tiden präglats av. Dessa två bilder är punkter längs en linjär rörelse, eller kanske flera parallella rörelser, som landar i Malmbergets fysiska omintetgörande. Göran liknar det hela vid ”en begravning” och jag har fastnat speciellt vid den liknelsen. För att begravas måste något dö och för att dö måste något leva. Vi landar i faktumet att allting som lever måste dö. Det handlar om förutsättningar och spelregler. För människan är döden ytterst en kroppslig (fysiologisk och biologisk) företeelse som får sociala konsekvenser långt utanför den egna kroppen. Hur vi sedan hanterar döden skiljer sig som bekant världen över, men vare sig vi förväntar oss att den döde blir till mull och inget mer, återföds eller får någon form av evigt liv, kan våra begravningsriter ses som en *förnekelse/diskriminering* av ett kroppsligt och *oundvikligt* tillstånd. Det är vad vi brukar kalla *sorgearbete* och *förnekelse* som jag kort vill uppehålla mig vid här. Sorgen som kan uppstå efter insikten att någon, eller någonting, kommer att försvinna. Ernest Becker menade att människan ytterst drivs av förnekelse inför livets bräcklighet:

The idea of death, the fear of it, haunts the human animal like nothing else; it is a mainspring of human activity—activity designed largely to avoid the fatality of death, to overcome it by denying in some way that it is the final destiny for man.

(Becker 1975:ix)

Becker talar här om insikten om den *mänskliga* kroppens död, men vi kan i Malmbergets fall applicera resonemanget på ”samhällskroppen Malmberget”. Den funktionalistiska liknelsen av samhället vid den mänskliga kroppen (Durkheim 1982, Comte 1865, Parsons 1949) är en välanvänd analysmodell som jag här, rent bildligt, vill anpassa i en mer fenomenologisk tappning; i ett mindre samhälle som Malmberget (med omnejd) med en central och sammanbindande symbol (gruvan och LKAB) kan vi tänka det geografiska området och dess sociala band som en av individen upplevd förlängning av den egna kroppen. De flesta invånare kan gatorna som ”baksidan av handen” och de ansikten som möts på trottoarerna signalerar för varandra lika välkända uttryck som de egna. Margaretha berättar att man ”nästan visste hur de [övrige invånarna] var också, till sinnet” (intervju 5).

Den geografiska segregering som Gert och Arne beskriver under föregående rubrik, tjänar liknelsen vid samhällskroppen genom symboliska avgränsningar och funktioner; att de högre tjänstemännen bestämde hur arbetaren skulle röra sig både på arbetet och privat, kan förstås som ”huvudet som styr handen”. I Malmberget har amputeringen av dessa ”kroppsdelar” genom omintetgörandet av geografiska områden, pågått sedan 60-talet. Under vissa perioder har det eskalerat, för att sedan slå av på takten; allt efter LKAB:s behov av att

bryta mer malm under samhället och gropens efterföljande utvidgning med kvarter efter kvarter av rivna hus som följd.

Alla hus där jag har bott är jämnade med marken... i Dennewitz [norr om Malmberget], på Kilen och nu där mina barn har vuxit upp som vi hade bott en 47-48 år, det är platt, finns inte att trampa stigarna där man gått som barn/.../för där man har gått som barn, det är nåt visst med det.

(Margaretha, Intervju 5)

För Margaretha kom beskedet att hon och maken skulle bli tvungna att flytta ett decennium innan det kommunala beslutet 2005 (i samråd med LKAB) om att samhället helt skulle upphöra. Året efter kommunens beslut flyttade de till Gällivare, men ”det var i början på 90-talet... då började jag oroa mig, för det var ju en oro att de skulle ta huset och hemmet, och man var tvungen att sälja” (intervju 5). Ett dödsbesked för de som hoppats på en upprustning av samhället, eller kanske snarare en inbjudan till sin egen begravning. Om vi har kvar Becker i minnet så finns förnekelsen i de aktiviteter människan företar sig d.v.s. i försöken att upprätthålla den normala tillvaron efter insikten om den oundvikliga döden. För invånarna i Malmberget är det upprätthållandet en svår, om inte omöjlig konst; den stegvisa avvecklingen av samhället hindrar dagligen invanda rörelsemönster och staketet till rasområdet kan utan förvarning dras om från dag till dag. De försvinnande samhällsfunktionerna påverkar också rörelsemönster då invånarna i många fall måste söka sig till Gällivare. När Skeggs talar om vissa grupper ”fastblivande” eller omöjlighet till förflyttning, är det tänkt som en direkt motsats till andra grupper rörelsefrihet; ”Another way of signifying unmodernity is through spatial fixity, through not being mobile” (2003:112). För malmbergarna kan vi snarare flytta de ytterligheterna till ”vald mobilitet” och ”tvingad mobilitet”.

Varje natt skakar husen till av LKAB:s sprängningar i berget, som en ständig påminnelse om det oundvikliga som bit för bit äter sig närmre. Invånarna blir tvungna att dagligen konfrontera en påtaglig förändring. Vissa söker sig utåt mot den av människan orörda naturen för att påminnas om det vackra som omger Malmberget. Andra, som Frida, brukar en så enkel åtgärd som att bokstavligen vända huvudet, bort från gropen, att låtsas som att den inte finns. Van det Geest fångade den här typen av mental hantering av störande och nersmutsande element (avföring) under en vistelse på ett Ghananskt sjukhus;

You don't want to think about it and you don't even tolerate it near your house. The fact that you have to pass through dirty places and faeces is a consequence which you simply put out of your mind. You don't greet anybody on your way to the place, you pretend nobody sees you and you see nobody. You go silently, as a thief in the night, and forget about it: a mental solution for a very physical problem.

(van der Geest 1998:12)

Att stöta på andra människor tvingar fram ett samtal som på ett eller annat sätt kommer att bryta ”förtrollningen” och synliggöra den brutala och fula gropen mitt i samhället. Som för Bengt, anställd i gruvan; ”man vill inte tänka på det, man går omvägar när man möter folk ibland, man får vända i trappen, man vet att nu står han en kvart och ska fråga om allt möjligt för han ska strax flytta också (intervju 8).

Det finns ju många ställen i Norrlands inland där man bara överger platsen, och så står det bara tomma hus... och det är ju sorgligt att se... men här är det ju faktiskt själva platsen alltså marken, allting ska bort... man skövlar skogen och spränger ner marken till ett hål liksom, för att kunna bryta malmen... så det kommer inte bara stå några ruiner där, det kommer inte vara nånting... det är ett stängsel... det är ett hål. (Magnus, intervju 7)

2.4 Amnesi och nostalgi

En specifik typ av enträgna minnen, vilka Lambert et. al benämner som ”flashbulb memories”, uppkommer ur extremt starka och ofta negativa intryck eller upplevelser. Även om sådana händelser kan påverka och lämna avtryck hos människor som inte ”var på plats”, kan vi tala om ett avgränsat geografiskt område där händelsen ingår i en gemensam identitetsberättelse. Lambert et.al menar att ”flashbulb memories”/.../.have a remarkable capacity to create a sense of unity or “oneness” among people who would not otherwise see a meaningful sense of kinship (Lambert et.al. 2009:194f). I ett samhälle som Malmberget, redan präglad av starka gemensamma berättelser och symboler (jmf Wheeler 2014:23f), menar jag att den här typen av negativa intryck (ex. sprängningen av centralskolan eller rivningen av området söder om Kaptensvägen) istället kan verka destruktivt för identitetsskapandet; det nya berättandet om platsen och dess invånare *utmanar* en tidigare föreställning och ”stänger vägen” till ett förflutet som nästan uppfattas som att det aldrig kan ha hänt. Häri ligger också den identitetspricka som präglar Malmberget. Den kan beskrivas som en modernitetsparadox; ju längre in i framtiden och moderniteten som samhället består, ju mer urholkat och utarmat blir det. Förändringen förfrämjar inte bara ett romantiserat förflutet, utan också tron på en framtid som kan erbjuda en likvärdig livskvalité (se Robertson 2006:186, för ytterligare synpunkter). Tiden innan samhällsomvandlingen beskrivs som i fas med- eller kanske t.o.m. i framkant av moderniteten. Men, som jag visat tidigare, tillhör Malmberget ett område som utifrån tillskrivs ”modernitetens motsats” och när framsteg ska göras på andra, konsumtionsplatser, värderas Malmberget som omodernt och ”offras” åt det

kollektiva framsteget. Denna splittring över Malmbergets generationer och samhällsfaser beskrivs av Beate Feldmann som ett val mellan pacifiering eller aktivering, nostalgi eller amnesi.

I den unga generationens identifikationsprocesser står valet, något förenklat, mellan att återskapa en historisk epok i en version som ofta formas av nostalgi, eller att genom en typ av kulturell amnesi ta avstånd från och spjörn emot dess normer och ideal.

(Feldmann 2008:31)

De motivationer som finns för att glömma en storhetstid tror jag, till skillnad från Feldman, inte ligger i ett aktivt val av perspektiv, utan som en påtvingad agenda som inte tillåter ett återskapande. Avståndstagandet är snarare en förutsättning under samhällsavvecklingen för att undvika den implicita smärta som en längtan efter ett onåbart förflutet innebär, för gammal som ung. Margaretha sätter ord på det tvungna framåtblickandet; ”Det är väl så att överlevnadsinstinkten har vi väl alla, så att man försöker tänka i nya banor, man kan inte tänka bakåt så mycket, då blir det ju så mycket sorger” (intervju 5). Tänkandet i nya banor, eller förhoppningen om en bättre framtid efter samhällsomvandlingen, är också en tro på moderniteten (jmf Pickering & Keightley 2006 samt Angé & Berliner 2015:11). Cirkeln sluts med åter en era av nybebyggelse (Repisvaara) vid kanten av ett berg, precis som den första kåkstaden för över hundra år sedan.

3. MÄNNISKAN OCH FÖRETAGET

LKAB har en unik och dubbel ställning i Malmberget. Företaget och gruvan är den punkt som enar och samtidigt sliter isär samhället, bokstavligen. Det har varit en upprätthållare av klassamhället, välgörare och motståndare, källan till mat på bordet och fortsätter att vara en symbol för den svenska industriframgången. I Svante Lindqvists pjäs, *Mannen från Malmberget* (1993), gestaltas en del av den här dubbelheten i huvudkaraktärens (Göran Forsmark) monolog; ”Man svor åt bolaget dagligen, men kom det nån utifrån och kritiserade LKAB då var man beredd att slå dom på käften direkt”. Att kritisera den stora industrijätten är någonting som måste ”förtjänas”, underförstått genom år av slit i gruvan eller som bosatt på orten. Eftersom den dominans som företaget besitter direkt påverkar ett kollektiv, måste den som kritiserar företaget ha tillträde till, eller identifieras med det kollektivet för att kunna uppnå trovärdighet. Det räcker inte med att kunna föra ett gott resonemang. Med risk för att få ett slag på käften, ska vi i det här kapitlet se över hur materiella och sociala villkor påverkas i takt med LKAB:s effektiviseringar.

In historic mining towns, attachment to place is rooted in mining era experiences. The physical toil and danger of mining, historically among the most strenuous and hazardous of all occupations, created common hardships that brought miners and their families together.

(Robertson 2006:10)

3.1 Från gruvan till skafferiet – materialitet och symbolspråk

Det är svårt att föreställa sig de 1250 meter av uråldrigt gråberg som finns där direkt ovanför huvudet, rakt upp, åt alla håll. Den som springer samma sträcka kan känna avståndet ta ut sin rätt i kroppen rent fysiskt, men nere i berget räcker inte min fantasi till att frammana en känsla för ett avstånd som inte går att mäta med ögat. Vi färdas med bil längs de asfalterade vägarna och ibland måste vi stanna för möte i de snäva kurvorna. Sprutbetongen över väggar och tak ger känslan av att vara i vilken vägtunnel som helst, men när belysningen upphör, asfalten byts ut mot grus, mineraler kantar väggarna och serpentinvägen övergår i enkelfil, är den känslan som bortblåst. Det här är någonting annat, men vad?

Det är inget mysigt och gulligt utan det är skitigt och det är tungt/.../det är ju inte en plats för människor utan det är en plats för att producera järnmalm... det är inget vackert ställe att vara på.

(Magnus, intervju 7)

Magnus berättar att han tar så få pass han bara kan för att klara sina utgifter och samtidigt behålla en stor del fritid. Under mitt besök i de mörka gångarna ser jag knappt en människa som rör sig utanför de tunga lastfordonen, men Magnus arbetsverktyg är ingen dumper eller lastare utan samma verktyg som alltid använts; slägga och spett. Även om mycket är automatiserat och moderniserat i gruvan så uppstår situationer, eller beräknade arbetsmoment, då sten måste klyvas och flyttas för hand. Det är den typ av arbete som inte syns i LKAB:s informationsfilmer eller pressbilder; det är minnen från den gamla tiden som riskerar att ge ett omodernt och oprofessionellt intryck.

Här nere har brödfödan till Malmbergets hushåll hämtats upp i över hundra år. När gruvan har gått bra, har också familjerna kunnat försörja sig. Även om antalet anställda har minskat markant över årtiondena, är de flesta invånare åtminstone bekant med en ”gruvis”, men det är inte länge sedan som var och varannan familjefar hämtade sin lön ur gruvan. Titeln till June Nashs bok *We Eat the Mines and the Mines Eat Us; Dependency and Exploitation in Bolivian Tin Mines (1979)* gäller likafullt arbetarna i Malmberget. Det har alltid handlat om mat på bordet och en motvillig acceptans inför företagets exploatering och villkor. Det är ett förhållande som samtliga av mina informanter uttrycker ungefär på samma sätt; malmen är mat. Om vi ställer detta mot Marx teoretisering kring alienation; ”The *alienation* of the worker in his product means not only that his labour becomes an object, an *external* existence, but that it exists *outside him*, independently” (1988[1844]:72. kurs. i orig.), ser vi materialismens begränsningar i ljuset av den särskilda ställning malmen har, samt behovet av ett kompletterande symbolspråk. Vi måste här skilja på alieneringen mellan arbetare/arbete och förädlad produkt och råvaran som symbol för ”maten på bordet” vilken *bokstavligen* konsumeras och existerar *inuti* arbetaren. Det kan tyckas vara ett språkligt sammanträffande men vad jag beskriver är ett slags ”läckage” ur den marxistiska alieneringsmodellen, som skapar ett symboliskt värde parallellt med den omedelbara produktionskedjan. När ett samhälle som Malmberget centreras kring en ”industriell monokultur”, får den aktuella varan en särställning gentemot produktionen av andra varor. Kommodifieringen sker inte i en uppsjö av skilda produkter som gemensamt objektifierar arbetet och arbetare under ett ”naturligt” skimmer. Istället höjs varan, i det här fallet malmen, upp till en symbol för hela samhället; ett slags *hyperfetischism*. Taussig exemplifierade Marx begrepp *varufetischism* i en modern kontext:

...do we not also have our own form of fetishism in which we attribute to commodities a reality so substantial that they acquire the appearance of natural beings, so natural in fact that they appear to take on a life-force of their own?...We read of the "economic climate," of the "sagging dollar," of "earning booming ahead," of "cash flows," of treasury bills "backing up," of "runaway" and "galloping" inflation, of "climbing interest rates," of "bear markets" and "bull markets," of factories referred to as "plants,"...(1988:30f)

När vi ställer Nashs "we eat the mines" och Taussigs "life-force of their own" efter varandra, träder symbolspråket tydligt fram och kan konkretiseras. Arbetarnas och samhällets *symboliska* konsumtion av järnmalm och dess inneboende livskraft, tillåter inte ett totalt förfrämligande av arbete och produkt. Malmen *både* förfrämligas i produktionskedjan och *dras ut* ur produktionskedjan, rakt in i gruvarbetarens skafferi.

3.2 Maskin blir människa blir maskin igen

Det värde som produceras i malmfälten kan genom löneutbetalning skapa ett visst materiellt välstånd för gruvarbetaren; en känsla av att vara i fas med moderniteten. Men arbetsförhållandena och den roll som gruvarbetarna hade under större delen av 1900-talet, skapade en spricka mellan dem och moderniteten. De upplevde sig vara utestängda från sin samtid och ett annars progressivt samhälle.

Det är inte plastbåt, frysbox och barskåp som fattas mig för att jag skulle säga människovärdig standard. Det är något helt annat än standard och befordran som saken gäller. Det är det att jag, att vi, alla mina kompisar, varenda jobbare i hela Sverige är utestängda från samhället. Vi är ofria. Okunniga. Maktlösa.

(Gruvarbetare, ur Lidman 1968:39)

Den stora gruvstrejken i LKAB:s gruvor bröt ut innan julen 1969 och fortsatte ett par månader in på 1970. Det var en vild strejk där arbetarna nekade facket att förhandla med LKAB å deras vägnar. Kraven från arbetarna rörde främst avskaffandet av ackordssystemet UMS (Universal Maintenance Standards) som hämtats från den amerikanska taylorismens¹ bilindustri, men mynnade i allmänna samtal om människovärde och att inte bli betraktad som en maskin.

Det finns folk som nästan bor i gruvan, de gör slut på sig på några år, för den lilla lönen, är det vettigt? Är det rätt mot människan? Får man göra så när man skördar vinsterna?

(Harry Holmlund ur *Gruvstrejken 1969 - Svenska Händelser, SVT Play*)

¹ Rationaliseringssystem där varje arbetsmoment skall utföras under ett visst tidsspänn. Överstigning av tidsgränsen resulterade i löneavdrag.

Dåvarande VD:n för LKAB, Arne Lundberg, ställde sig i talarstolen under ett stormöte och försäkrade de samlade arbetarna om sin hedersamhet och ärlighet. På ”rikssvenska” och med byråkratisk ton gav han sin syn på situationen;

Jag har hört att det sägs här oppe utav somliga, att det inte går att lita på mig [ilsket sorl i lokalen]/.../jag har aldrig hört någon människa som har känt mig, vad man än har kritiserat mig för, säga att jag inte har varit hederlig, jag har gjort mitt yttersta för att åstadkomma utfästelser som visar, att ni kan gå tillbaka till arbetet, med visshet om att förhandlingarna skall ge, ett för svensk industri, mycket hyggligt resultat [nytt ilsket sorl].

(Arne Lundberg, ur *Gruvstrejken 1969 - Svenska Händelser*, SVT)

Här blir den dominerande agendan synlig; det är den svenska industrin som ska må bra och det ligger givetvis i arbetarnas intresse. Om inte industrin mår bra, kan inte heller arbetarna skörda frukterna. Det är ett perspektiv som dyker upp gång på gång i samtalen med mina informanter och den prioriteringsföljd som genom dominanta föreställningar nått konsensus. Malm och modernitet för Sverige ska ge detsamma för gruvarbetaren, men i den ordningen (jmf. Harvey 2005:57). Efter många turer återgick arbetarna till slut till gruvorna. Förhandlingarna hade inte givit någon klar vinnare, men succesivt förbättrades arbetsvillkoren, UMS avskaffades och lönerna höjdes. Strejken förändrade förhållandet mellan exploatering och arbetskraft där den senare nu krävde större tillsyn och investeringar från LKAB:s sida. Levnadsvillkoren för arbetarna tog större plats och de gamla klasstrukturerna mattades något. Men det var inte bara en social förändring, utan också en ny rent ekonomisk förutsättning som påverkade hela företagets och malmfältens framtid. Den struktur som funnits, eller om vi talar med Skeggs, det dominerande perspektivet, utmanades av nya sociala variabler; arbetskraften blev både ekonomisk tillgång och börda, där rationaliseringar och teknologiska framsteg utgjorde lösningen (Andersson 2012:145). Färre anställda och högre vinster; ”Economic laws triumph over ethical ones. Production, not man, is the aim of the economy, and commodities rule their creators” (Taussig 1980:xvi).

De teknologiska effektiviseringarna krävde inte längre en omfattande tjänstemannaklass som verkade på plats. Men här lades också grunden för samhällets definitiva omintetgörande; de människor som fortfarande bodde och verkade i MalMBERGET besatt inte det kulturella kapital som kan stå emot ett beslut om samhällsavveckling. Ingenjörerna blev färre, disponenttjänsten försvann, och med dem en närvaro och representant för det moderna och konsumerande Sverige. Kvar blev symbolen för produktionen; den (paradoxalt) resurstärkande arbetaren.

3.3 Arbetsmarknaden – Missnöje och lojalitet

Relationen mellan företag och individ kan starkt generaliserat beskrivas som ”arbetsköpare” och ”arbets säljare”. Det kategoriseras på ytan som ett reciprokt förhållande där båda parter drar nytta av en jämbördig efterfrågan. I den industriella monokultur som Malmberget präglats och fortfarande präglas av har en annan syn på denna relation utvecklats. Då LKAB tillhandahåller majoriteten av försörjningsmedlen uppstår en ovilja att stöta sig eller påpeka missförhållanden.

Även om man kanske inte känner lojalitet som sådan, så kanske man känner rädsla, för att göra sig ovän med dem [LKAB], för de har ju ändå så pass stor makt över väldigt mycket. I teorin så kan de ju egentligen göra nästan vad de vill, om inte direkt så indirekt. Om t.ex. jag kritiserar min chef så kan ju han hitta anledningar för att få mig avskedad, och sen så tala illa om mig, och det kan ju då leda till väldigt mycket problem i framtiden för mig.

(Jonas, intervju 1)

Avsaknaden av ytterligare starka arbetsgivare utarmar arbetarnas teoretiska jämbördighet på arbetsmarknaden. Vart ska du ta vägen och vart ska du hitta försörjning om LKAB inte vill veta av dig? Jonas har en trygg anställning i gruvan men känner ändå en motvilja att opponera sig om en för honom ofördelaktig och ojust situation skulle uppstå på arbetet. Det här greppet om Malmbergets invånare har LKAB haft under större delen av 1900-talet, men efter strejken lyckades arbetarna återskapa, om än för stunden, jämvikten. Vad de strejkande insåg, var LKAB:s ömsesidiga behov av arbetskraften och att de inte kunde köpa den utifrån utan var på samma sätt som arbetarna, bundna till platsen och dess förutsättningar. Men varför har företaget, om vi återkommer till Jonas underliggande oro, fortfarande överhanden? Pierre Bourdieu (bland många andra) beskrev den sociala mekanik som detta grundas i; gåvan.

Because giving is also a way of possessing (a gift which is not matched by a counter-gift creates a lasting bond, restricting the debtor's freedom and forcing him to adopt a peaceful, co-operative, prudent attitude); because in the absence of any juridical guarantee, or any coercive force, one of the few ways of "holding" someone is to *keep up* a lasting asymmetrical relationship such as indebtedness; and because the only recognized, legitimate form of possession is that achieved by dispossessing oneself – i.e. obligation, gratitude, prestige, or personal loyalty. Wealth, the ultimate basis of power, can exert power, and exert it durably, only in the form of symbolic capital; in other words, economic capital can be accumulated only in the form of symbolic capital, the unrecognizable, and hence socially recognizable, form of the other kinds of capital.

(2010[1977]:195)

Vi måste ta i akt den ställning LKAB haft som samhällsbyggare och sponsor av ”kultur” och rekreationsmöjligheter för Malmbergets invånare. I Bourdieu ser vi hur företagets ”gåvor” i

form av byggnationen av fungerande samhällsfunktioner och sponsring av ex. ishall och andra mötesplatser skapar en tacksamhetsskuld hos invånarna. Detta symboliska kapital omvandlas till styrning av arbetarens lojalitet, trots eventuellt missnöje. Under den pågående avvecklingen av samhället påverkar detta viljan att neka företagets bud när de vill lösa in de hus som står ovanför en malmkropp de vill bryta.

Fördröjningar i processen för att ge LKAB rådighet över den mark som behövs för fortsatt gruvdrift innebär risk för att LKAB måste dra ner på produktionstakten eller till och med delvis stoppa produktionen. Detta skulle få stor påverkan på LKAB:s resultat och kassaflöde.

(LKAB 2016:51)

Citatet ovan från LKAB:s årsrapport, är inte bara ”siffror” i en ekonomisk kalkyl, utan också ett förtäckt hot. Den som sätter sig på tvären när företaget vill lösa in hus och tomt, sätter hela samhället i en ofördelaktig sits. Varenda invånare i Malmberget vet vilka enorma förluster som görs när produktionsbandet stannar. Att vägra sälja kan även implicit beskrivas som illojalt mot hela nationen och dess välgång, enbart p.g.a. de enorma summor som då går ”förlorade”. Men det finns exempel på de som vägrat att sälja, och precis som under strejken har LKAB tvingats erkänna motståndet. Frida berättar om ”det blåa huset” som länge höll ekonomerna hos LKAB bekymrade. De vägrade sälja för det pris som företaget erbjudit och tillslut gav det stora LKAB med sig när produktionen påverkades. Den lilla människan mot det stora företaget, David och Goliat. ”Det finns ju några som har bråkat i flera månader och tillslut så stannar ju gruvbrytningen upp eftersom de inte flyttar på sig, då får de precis vad de vill ha, för att de orkade... hålla ut” (Bengt, intervju 8). Att ”hålla ut” innebär inte bara att tampa med företagsjättens mer eller mindre justa förhandlingsmetoder, utan också ett utpekande i samhället. Den som vägrar sälja beskrivs som ”bråkig”, ”tjorvig” eller ibland ”girig”. Men det har i vissa fall resulterat i att flertalet väljer att följa exemplet. Bengt är en av de som försökt stå emot och krävt ett bättre erbjudande;

.../de håller på och ska riva mitt gamla hus som jag har bott i 28 år... så jobbar jag ju åt samma företag som, river skiten... så det är ju lite blandade känslor... men det blir säkert bra när det är färdigt, men... det är inte lätt att ha med LKAB att göra i det här fallet för de är, egentligen kan man säga att de är ganska elaka med människor, och när man läser tidningar och media och allt möjligt så ”det är så fint man får funktion mot funktion, det är inga problem alls”, men när det kommer till kritan då/.../vi vill ju ha som det har varit förut/.../”nä det blir inte så det blir så här” säger de. Ja men om vi inte skriver på då? ”Ja men då hittar vi på andra lösningar att ta ditt hus och då får du inget erbjudande”, eller så kör de tysta leken tills folk inte klarar av nåt mer... inte kan sova och blir nervvrak... så funkar samhällsomvandlingen här (Bengt, intervju 8)

4. MÄNNISKAN OCH MARKNADEN

Jag började med att beskriva de övergivna miljöer som präglar Malmberget och fortsatte sedan att resonera kring de dominanta perspektiv som skrivs in i plats och kroppar hos invånarna. Vi ska nu ta ett steg ”utåt” och redogöra för skärningspunkterna mellan *plats*, *företag* och *marknad*. Vilken roll spelar den globala marknaden i Malmbergets föränderliga tillstånd och hur relaterar den till människorna som bor där?

4.1 Rationalitet kontra emotion

Den globala marknadskapitalismen har en ohotad ställning som rådande ekonomiskt system. Den komplexa kopplingen mellan geografiska platser och abstrakta värdehandlingar, kapital och spekulationer kan förändra levnadsförhållandet för människor över en natt. För Malmberget har det gått relativt långsamt, men effekterna har inte varit mindre kännbara. Orsaken till att samhället måste avvecklas ligger vilandes i marken, den fysiska livsmiljön. Även utan att ha brutits och transporterats upp till ytan, har den estimerade mängden malm, som ligger i slingrande kroppar under orten, värderats och omvandlats till grunder för investeringar på miljardbelopp. På den globala marknaden går det att betala med det som ännu bara finns på pappret och för det statliga LKAB, är det en dålig investering att låta malmen ligga. Det är ”enklare” och mindre kostsamt att flytta ett helt samhälle. LKAB kallar det för *rationalitet*; ”Vi har respekt för att rationella argument möter känslor och vi vill göra vårt yttersta för att göra rätt för oss” (samhallsomvandling.lkab.com). Att inte bryta malmen, skulle äventyra företagets konkurrenskraft på marknaden och få invånare i Malmberget motsäger sig att malmen måste brytas, snarare *hur*. De är oundvikligt sammanlänkade med marknadens krav på konkurrenskraft genom gruvnäringens ekonomiska bidrag till hushållen. De uppmanas att vara rationella, för ”hemkänsla”, ”platsidentitet” och ”gemensam historia” är svåra att konkurrera på marknaden med.

Det är illa tvunget att bostäder och samhälle måste försvinna, men det känns ju inte bra för det. Det påverkar ju väldigt många människor väldigt kraftigt, alltså extremt stora förändringar, jag kan själv inte riktigt tänka mig hur jobbigt det kan vara för människor att behöva flytta från sina hem.

(Jonas, intervju 1)

Det synsätt som Jonas ger uttryck för finns genomgående hos informanterna och deklarerar inte sällan på uppgiven utandning. Det beskrivs som ett nödvändigt ont; i medvetandet finns alla de avfolkningsbygder i det lappländska inlandet som i brist på sysselsättning har avfolkats och övergivits. Visserligen kommer det inte finnas kvar någonting av samhället att besöka och sörja, men de får vara kvar i närområdet med det omgivande landskapet som utgör en stor del av identiteten.

LKAB:s ambition är att ingen ska behöva bo eller vistas bredvid ett industristängsel. Samhällsomvandlingarna sker i samarbete och samförstånd med våra intressenter. Vi är också en aktiv part, både som beställare av nya fastigheter och samverkanspartner, för att hitta olika förslag på och skapa valfrihet i bostadsfrågan. Även för industri- och affärsfastigheter söker vi konstruktiva lösningar tillsammans med företagen.

(LKAB 2016:44)

Det rationella språket ska ge en känsla av ”rimlighet” och slå hål på ett eventuellt motstånd som uttrycks i affekt. Men rationaliteten är helt utformad och beroende av marknadsrelationer och ekonomiska medel. En nedgång i de globala malmpriserna och mattad efterfrågan av LKAB:s produkter skulle snabbt kunna ändra tonen för kommunikationen med ”intressenter” och ”samverkanspartners”. Det är en bräcklig tråd som hela tillvaron i Malmberget balanserar på. De som redan bor vid eller bakom det industristängsel som rapporten nämner, är extra utsatta för marknadens fluktueringar. Om LKAB förlorar pengar är det möjligt att de inte anser det lönsamt att lösa ut deras hus vilket resulterar att de får bo kvar vid gropens kant, med rädslan för plötsliga slukhål och ras.

4.2 Den nya malmfältsdrömmen

Det pratas väldigt mycket om att, ja men 18-åringar köper splitternya bilar och de föds med guldsked i mun för att båda föräldrarna har jobbat inom LKAB, lite missunnsamhet/.../det är ju en väldigt tråkig inställning, samtidigt tycker jag det är sjukt att såna, ja i min ålder/.../köpt ny bil, köpt hus/.../nog mycket pengar för att klara av att betala lånen/.../men vad händer om det kommer en liten vändning i gruvan att dom säger ’det börjar bli för dyrt att bryta, vi tjänar inte nog med pengar, vi kanske lägger det här på is ett tag’, ja... först och främst blir ju alla hus värdelösa och dom står där med dyra lån och så tappar dom sin lön.

(Jonas, intervju 1)

Den välbetalda gruvanställningen finns, som jag tidigare nämnt, inte längre i stor tillgång. Efterfrågan av jobben är stor men projektet att öka automatiseringen i gruvan kommer att

minska arbetsstyrkan succesivt. Den missunnsamhet som Jonas talar om gentemot de som har en fast anställning ser inte ut att minska. Nere i baren på Quality Hotel i Gällivare är stämningen bekant; en generisk sportpub med skärmar överallt och dyrt fatöl. Vi har fått höra att det är ”gruvpriser” som gäller och det ska erkännas att det tar emot att beställa den 74 kronor dyra fatölen med en stram studentbudget.

De där killarna som kommer på fredag lördagskvällarna dom pröjsar, det är ju ingen fara, fan det är ju bara en bråkdel av lönen, för kvitterar du ut nästan 40 000 efter skatt så då har du ju pengar... det ser man ju också på de yngre idag här, gud vad vi har mycket Audi och BMW här i stan.

(Gert, intervju 6)

Bilarna återkommer gång på gång i informanternas berättelser om det nya Malmberget, eller kanske snarare om det nya Gällivare, för det är dit det flyttar, de som har råd. Huspriserna har skjutit i höjden och kan jämföras med priserna i en svensk storstad. De tar en stor risk; som Jonas påpekar är gruvindustrin en snabbt skiftande bransch. Om gruvan går dåligt kan den inkomst som ska betala lån på ett nyköpt snabbt vara borta. Men där sitter de, i små grupper framför Quality Hotels enorma TV-skärmar, bärandes märkesjeans och med dyrt fatöl. Men ikväll finns inget utrymme för att oro sig för malmpriser och huslån. Sverige möter Italien i fotboll och om ett par timmar spränger LKAB sin nattliga salva i gruvan. Mat på bordet.

Magnus berättar att han hört historier om hur de första gruvarbetarna i kåkstaden hade jordstampat golv men kristallkronor i taket; ”och det är exakt samma sak nu, du bor i nån sjabbig lägenhet på gränsen till en grop men du kör runt i nån flashig bil liksom... det får inte se fattigt ut!.../ny skoter och ny bil och sjyst hus och sommarstuga och liksom köpa hela malmfältsdrömmen.” (intervju 7). Det finns en klar länk mellan Malmbergets första dagar och de sista. Samma hoppfullhet för de som lyckats få jobb i gruvan om att livet ska bli bra och modernt.

Den här blinda tilliten till gruvindustrin och framtiden/.../att man inte kanske reflekterar över hur bräckligt det är/.../men sen är det väl också nån sorts mänsklig... bara... hoppfullhet/.../det här med tröst och hur det fungerar, för att behöva trösta någon så måste man nästan kunna ljuga för dem, det är lite så vi gör... och det är nånting ganska fint ändå, man vill nån så väl så man ljuger för dem ”nä men allting kommer att bli bra”, nej men det kanske inte... gruvan har gått i konkurs och du köpte ett hus som kostade hur mycket som helst för det var högkonjunktur när du köpte det och nu kan du inte sälja det/.../och då måste man nästan ljuga för varandra... att det ska fungera.

(Magnus, intervju 7)

5. DEN HAND SOM FÖDER OSS – Summering och diskussion

Hur kan någon hävda att det är rimligt att avveckla ett fullt fungerande samhälle? I den här uppsatsen har jag visat på hur dominans och stereotypisering skapar den föreställningsvärld där avvecklingen av Malmberget accepteras och upplevs just som rimlig. LKAB i egenskap av statligt ägt företag som årligen drar in åtskilliga miljarder till statskassan, har genom sin enorma apparat ett upplevt tolkningsföreträde av platsen. För invånarna i Malmberget har LKAB alltid varit ”den hand som föder”, precis som det varit för hela Sverige. Vi har sett hur platser kodas med inskriptioner som ”producent” och ”konsument” och hur de relaterar till modernitet och de dominanta perspektiv som produceras och projiceras utifrån på hela ”Norrland”. Vissa har gjort motstånd. Strejker och vägran att flytta på sig när företaget behöver marken har för en stund avslöjat LKAB:s behov av den platsbundna arbetskraften. Malmberget som samhälle har alltid varit en *förutsättning* för att gruvdriften ska kunna genomföras, men de flesta (invånare och LKAB) tycks snarare se samhället som en *konsekvens* av gruvans tillblivelse. Efter gruvans stegvisa effektiviseringar har de välbetalda heltidstjänsterna minskat, vilket på sikt kommer att skapa en polarisering av samhället. Premisserna för gruvdriften i Malmberget är grundade i ett förlegat sätt att producera järnmalm på då gruvdriften inte längre kräver ett fungerande samhälle i ett reciprokt förhållande. Marginalerna är idag för små och konkurrensen på marknaden för hård för att ha råd med en parallell samhällsapparat. Framtidens gruvdrift syns redan i LKAB:s övriga gruvor; den arbetskraft som behövs där automatiseringen inte räcker till plockas utifrån, s.k. ”fly in – fly out”. För vem skulle, med Malmberget och Kiruna som varnande exempel, i framtiden vilja bosätta sig bredvid en gruva i Sverige? På många platser kommer gruvornas spår att stå kvar en väldigt lång tid – som gravstenar över ett exploaterat landskap, men i Malmberget finns om en överskådlig framtid bara ett hål kvar. En omärkt grav.

*Why, sir, my dear master, life is so sweet!
One can die but once, and it is for such a long time!*

Molière ur *Le Dépit Amoureux*

LITTERATUR OCH KÄLLOR

- Ahlström, Gunnar. 1966. *De Mörka Bergen*. Stockholm: P. A. Norstedt & Söner
- Amit, Vered. 2000 (red). *Constructing the Field: Ethnographic Fieldwork in the Contemporary World*. London; New York: Routledge
- Andersson, Eira. 2012. *Malmens manliga mysterium: en interaktiv studie om kön och tradition i modernt gruvarbete*. Luleå: Univ. of technology
- Angé, Olivia & David Berliner. 2015. 'Introduction'. I Angé, Olivia & David Berliner. 2015 (red). *Anthropology and Nostalgia*. New York: Berghahn
- Bauman, Zygmunt. 2011. *Community: Seeking Safety in an Insecure World*. Cambridge: Polity Press
- Becker, Ernest. 1975. *The Denial of Death*. New York: The Free Press
- Berg Elmén, Anna. 2011. *Malmberget Och Koskullskulle; Fördjupad Riksintressebeskrivning*. Gällivare Kommun
- Bhabha, Homi K. 1994. *The Location of Culture*. New York: Routledge
- Bourdieu, Pierre. 2010. *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge Univ. Press
- Cannavò, Peter F. 2007. *The Working Landscape: Founding, Preservation, and the Politics of Place*. Cambridge: MIT Press
- Comte, Auguste. 2009. *A General View of Positivism: Or, Summary Exposition of the System of Thought and Life, Adapted to the Great Western Republic, Formed of the Five Advanced Nations, the French, Italian, Spanish, British, and German, Which, since the Time of Charlemagne, Have Always Constituted a Political Whole*. Cambridge Univ. Press
- Durkheim, Emile. 1982. *The Rules of Sociological Method*. New York: The Free Press
- Duyvendak, Jan Willem. 2011. *The Politics of Home: Belonging and Nostalgia in Western Europe and the United States*. New York: Palgrave Macmillan
- Fanon, Frantz. 2008. *Black Skin, White Masks*. London: Pluto-Press
- Feldmann, Beate. 2008. 'Gropen och Gettot – om kulturarv, identitet och generation'. I Svensson, Birgitta & Ola Wetterberg. 2008. *Malmberget: strukturella förändringar och kulturarvsprocesser: en fallstudie*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet
- Fisher, Stephen L. & Barbara Ellen Smith. 2012 (red). *Transforming Places: Lessons from Appalachia*. University of Illinois Press

- Goličnik Marušić, Barbara & Matej Nikšič. 2012. 'Multilayered Identity of Places: Linkage Between Physical Form, Behaviour Patterns and Public Perception'. I *Casakin, Hernan & Fatima Bernardo. The Role of Place Identity in the Perception, Understanding, and Design of Built Environments*. 2012. Oak Park: Bentham Science Publishers
- Graeber, David. 2011. *Revolutions in Reverse: Essays on Politics, Violence, Art, and Imagination*. Brooklyn, NY: Autonomedia
- Harvey, David. 2005. *Spaces of Neoliberalization: Towards a Theory of Uneven Geographical Development*. Stuttgart: Steiner
- Hirsch, Eric. 1995. 'Introduction'. I *Hirsch, Eric, & Michael O'Hanlon. 1995 (red). The Anthropology of Landscape: Perspectives on Place and Space*. Oxford University Press
- Lambert, Alan J. et.al. 2009. 'How Does Collective Memory Create a Sense of the Collective?'. I *Boyer & Wertsch: Memory in Mind and Culture*. Leiden: Cambridge University Press. 2009.
- Lewis, Ronald L. 1998. *Transforming the Appalachian Countryside: Railroads, Deforestation, and Social Change in West Virginia, 1880-1920*. Chapel Hill: University of North Carolina Press
- Lidman, Sara. 1968. *Gruva*. Stockholm: Bonniers
- LKAB. 2016. *2016 Års- Och Hållbarhetsredovisning*.
- Löfgren, Orvar. 2003. *The Sweetness of Home: Class, Culture and Family Life in Sweden*. I *Low, Setha M. & Denise Lawrence-Zúñiga, (red). The Anthropology of Space and Place: Locating Culture*. 2003. Malden: Blackwell Pub
- Marx, Karl. 1988. *Economic and Philosophic Manuscripts of 1844*. New York: Prometheus Books
- Moliere. 2006. *The Love Tiff*. Whitefish: Kessinger Pub.
- Nash, June C. 1993. *We Eat the Mines and the Mines Eat Us: Dependency and Exploitation in Bolivian Tin Mines*. New York: Columbia University Press
- Parsons, Talcott. 1949. *Structure of Social Action*. Crows Nest: Allen & Unwin
- Pickering, Michael & Emily Keightley. 2006. 'The Modalities of Nostalgia'. *Current Sociology*, nr 54 (2006), 919–4
- Pink, Sarah & Jennie Morgan. 'Short-Term Ethnography: Intense Routes to Knowing: Short-Term Ethnography'. *Symbolic Interaction*, 36 (2013), 351–61
- Robertson, David. 2006. *Hard as the Rock Itself: Place and Identity in the American Mining Town*. Boulder: University Press of Colorado

- Rolston, Jessica Smith. 2013. 'The Politics of Pits and the Materiality of Mine Labor: Making Natural Resources in the American West: Making Natural Resources in the American West'. *American Anthropologist*, 115 (2013), 582–94
- Skeggs, Beverley. 2003. *Class, Self, Culture*. London: Routledge
- Spradley, James P. 1980. *Participant Observation*. New York: Holt, Rinehart and Winston
- Storm, Anna & Krister Olsson. 2013. 'The Pit: Landscape Scars as Potential Cultural Tools'. *International Journal of Heritage Studies*, 19 (2013), 692–708
- Svensson, Birgitta & Ola Wetterberg. 2008. *Malmberget: strukturella förändringar och kulturarvsprocesser: en fallstudie*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet
- Taussig, Michael T. 1980. *The Devil and Commodity Fetishism in South America*. University of North Carolina Press
- Tidholm, Po. 2014. *Norrland: Essäer & Reportage*. Luleå: Teg Publishing
- Van Der Geest, Sjaak. 1998. 'Akan Shit: Getting Rid of Dirt in Ghana'. *Anthropology Today*, 14 (1998), 8–12
- Wheeler, Rebecca. 2014. 'Mining Memories in a Rural Community: Landscape, Temporality and Place Identity'. *Journal of Rural Studies*, 36 (2014), 22–32
- Williams, Raymond. 1975. *The Country and the City*. New York: Oxford Univ. Press

Elektroniska källor

Gruvstrejken 1969 - Svenska Händelser, SVT Play

Johansson, Patrik, & Michael Johansson. 2015. *Dokumentera Malmberget - Disponentvillan. Ett Familjeporträtt*. https://www.youtube.com/watch?v=2oyb_tGkPrc&t=1345s

Lindqvist, Svante 1993. *Mannen från Malmberget*.
<https://www.youtube.com/watch?v=HqSFqh9sFhs&t=951s>

Sveriges Radio 2016. Ekot 21 Mars.
<http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=83&artikel=6388273>

<https://samhallsomvandling.lkab.com/sv/kiruna/tidplan-kiruna/salja-och-flytta/>. Hämtad den 5 januari 2018

Sveriges Television (SVT). 1998. *Pistvakt - En Vintersaga*

Sundvall, Kjell. 1996. *Jägarna*. Sandrew

Intervjuer

Intervju 1

”Jonas”

82 min

Intervju 2

”Frida”

70 min.

Intervju 3

”Jeanette”

30 min.

Intervju 4

”Göran”

80 min.

Intervju 5

”Margaretha”

106 min.

Intervju 6

”Gert”

88 min.

Intervju 7

”Magnus”

93 min.

Intervju 8

”Bengt”

15 min.

Intervju 9

”Nils”

18 min.

Intervju 10

”Betty”

61 min.